

PRACTICA OBIECȚIEI DE CONȘTIINȚĂ CA EXPRESIE A LIBERTĂȚII DE CONȘTIINȚĂ

Lect. univ. dr. Silviu Cătălin DRĂGAN

Universitatea din Craiova
silviucdragan@yahoo.fr

ABSTRACT: *The practice of conscientious objection as an expression of freedom of conscience.*

The legal practice of conscientious objection—by which individuals attempt to prove the sincerity of their nonviolent beliefs and thereby receive a form of individualized accommodation—emerged in the struggle for increasing administrative power. The practice of conscientious objection therefore tended to take an administrative form, as executive officials—rather than courts—became responsible for judging the sincerity of individual conscience. This approach to the question of conscience accompanied a more general orientation toward administrative decision-making in the late nineteenth and early twentieth centuries, as an increasingly interconnected world demanded expert and adaptive management of workers, property owners, immigrants, and soldiers. In this study, we aim to provide a brief radiograph of this process fundamental to freedom of conscience.

Keywords: *conscience, thought, religion, objection, administration*

Conștiința este esența și particularitatea umană care se raportează la natură, la societate, dar și la felul său de a fi și, în mod normal, la Ființa Supremă. Libertatea conștiinței este una dintre primele libertăți existente în lista drepturilor omului, mai ales pentru faptul că libertatea religioasă, ca parte a libertăților fundamentale ale cetățenilor, a avut propria sa istorie, marcată de intoleranță, prejudecăți, durere și suferință¹. De-a lungul istoriei, au fost formulate teorii și declarații juridice, rolul legii ca factor civilizator și pacificator fiind absolut incontestabil. Libertatea conștiinței face parte din

1 Ioan Muraru, Elena-Simina Tănăsescu, *Constituția României: comentarii la articole*, Editura C.H. Beck, București, 2008, p. 283.

așa-numitele drepturi naturale ale omului, care existau înainte de a fi conferite în reglementări constituționale sau de altă natură. Constantin Noica afirma că există o contradicție unilaterală între libertate și lege, dacă acceptăm ideea caracterului derivat al legii, legat de valorile libertății. Astfel, legea nu poate contrazice libertatea umană, dar aceasta din urmă o poate contrazice pe prima. În esență, este un drept natural care permite omului să vorbească în privat sau în public despre o anumită concepție despre lumea înconjurătoare, să aibă sau să nu aibă o religie. Între timp, ea exprimă libertatea de gândire, de a avea opinii, concepte teoretice și sentimente care sunt exprimate public sau privat, fără ca cineva să le poată modifica sau cenzura. Libertatea conștiinței este un drept natural, deoarece omul se distinge de celelalte forme de viață prin însăși existența conștiinței, libertatea de a gândi sau de a avea sentimente. Libertatea conștiinței este una esențială, ea guvernează existența și conținutul altor libertăți, cum ar fi libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea de asociere, deoarece acestea sunt mijloace de exprimare a gândurilor, religiei și opiniilor.

În lumea actuală, mașina de citit gândurile nu a fost încă inventată și de aceea libertatea de gândire definește libertatea de exprimare a gândirii umane ca libertate de modelare a gândirii. Minte individualului rămâne inviolabilă. Orice constrângere reprezintă îngrădirea unui drept natural și inalienabil, este o mutilare a spiritului uman². Libertatea conștiinței implică responsabilitatea morală și conștientă pentru gândurile exprimate. Responsabilitatea, în general, inclusiv cea juridică, apare numai atunci când gândurile sau opiniile sunt exprimate și pot dauna atât demnității, onoarei și libertății de gândire a cuiva, cât și ordinii sociale și juridice.

Importanța libertății de gândire, conștiință și religie a fost subliniată în diferite situații juridice ca fiind una dintre bazele fundamentale ale unei societăți democratice.

Unul dintre cele mai discutate și disputate cazuri în domeniu a fost interdicția impusă unei învățătoare de la o școală primară publică din Turcia de a purta vălul islamic în timpul serviciului³. Această interdicție s-a bazat pe ideea că „purtarea unui astfel de văl islamic nu se potrivește

2 Muraru I., *Protecția constituțională a libertății de opinie*, Editura Lumina Lex, București, 1999, p. 32.

3 Cauza Leyla Sahin împotriva Turciei, decisă de Marea Cameră a Curții la 10 noiembrie 2005.

cu mesajul de toleranță, respect reciproc și, în special, cu egalitatea și nediscriminarea pe care profesorii trebuie să le transmită elevilor lor într-o democrație”⁴. Strâns legat de acest caz, este cel adoptat de Franța în ceea ce privește purtarea vălului islamic în public. Din 1989, Consiliul de Stat a decis că „principiul religios este împotriva dreptului angajaților din sectorul învățământului public de a-și manifesta convingerile religioase la locul de muncă”⁵.

În cazul „Kokkinakis împotriva Greciei”, referitor la un credincios neoprotestant condamnat pentru prozeletism, Curtea Europeană a făcut o clarificare juridică importantă când a decis că legea care condamna activitățile prozelitiste ale cultului Martorii lui Iehova din Grecia nu era proporțională cu scopul de protejare a drepturile celorlalți. Comisia Europeană, în baza unei solicitări din 1976, a stabilit faptul că un deținut nu trebuie să aibă acces la o carte religioasă care conține un capitol în care sunt prezentate artele marțiale, fapt justificat de ideea de protecție a ordinii și drepturilor celorlalți. Curtea a menționat că condamnarea lui Kokkinakis îi afectează libertatea „de a-și manifesta religia sau credința”⁶.

Obiecția de conștiință este definită ca „dreptul unei persoane sau al unei comunități de a refuza în mod deliberat să își respecte obligațiile legale în numele unor cerințe superioare dictate de propria conștiință”⁷.

Postulând că una dintre bazele unei societăți democratice este libertatea de conștiință, de gândire, de opinie și de religie, Dreptul Internațional, Dreptul Comunității Europene și Dreptul Statelor Moderne conferă caracterul complet și inviolabil al libertății de gândire.

De-a lungul istoriei, marile schimbări pe care le-au experimentat societățile au fost posibile prin manifestarea concretă a libertății de gândire, de conștiință și de exprimare. Să ne amintim că Mântuitorul nostru Iisus Hristos a revoluționat lumea prin propovăduirea gândurilor Sale dumnezeiești, vestind lumii credința mântuitoare pe care, ulterior, Biserica a fixat-o în scris în ceea ce azi este Sfânta Scriptură.

4 Sudre Frederic, *Drept european și drepturile internaționale ale omului*, traducere de Raluca Bercea, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 347.

5 *Ibidem*.

6 V. Berger, *Jurisprudența CEDO*, Ediția a 6-a, în limba română, Editura Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 2003, pp. 401-404.

7 Sudre Frederic, *op. cit.*, p. 347.

Ideea fundamentală pe care se bazează libertatea conștiinței este spiritul de toleranță și respect reciproc, pornind de la realitatea existenței și manifestarea unor ideologii extrem de diverse (politice, sociale, economice, culturale), credințe religioase, opinii și tendințe, pe care se întemeiază natura ființei umane. Prin urmare, ființa umană a dobândit libertatea gândirii și, mult mai târziu, libertatea de exprimare înainte de libertatea de mișcare.

Problema obiecției de conștiință a fost recunoscută pentru prima dată de statele moderne în ultima treime a secolului al XIX-lea. În cei treizeci de ani care au urmat războiului franco-prusac, modelul prusac de instruire și serviciu militar universal a cuprins întreaga lume. Formele anterioare de recrutare includeau restricții regionale, socio-economice și sectare largi: populațiile urbane, de exemplu, erau adesea scutite; cei bogați își puteau cumpăra aproape întotdeauna ieșirea; și uneori se făceau prevederi pentru secte religioase pacifiste recunoscute istoric. Modelul prusac, pe de altă parte, viza militarizarea unei proporții mult mai mari a populației. Această dezvoltare în afacerile militare a însoțit o extindere mai generală a capacității statului, pe măsură ce guvernele din întreaga lume se luptau să contureze și să controleze revoluția industrială și integrarea globală. Ca răspuns, grupurile sociale disidente au căutat uneori să limiteze, alteori să rechiziționeze aparatul militar și administrativ din ce în ce mai puternic și omniprezent al statului modern⁸.

Practica legală a obiecției de conștiință – prin care indivizii încearcă să dovedească sinceritatea convingerilor lor non-violente funcționarilor guvernamentali și, prin urmare, să primească o formă de adaptare individualizată – a apărut din această luptă pentru creșterea puterii administrative. Totuși, chiar dacă puterea administrativă era ea însăși o sursă de îngrijorare pentru antimilitariști, practica obiecției de conștiință a avut tendința de a lua o formă administrativă, deoarece funcționarii executivi – mai degrabă decât instanțele – au devenit responsabili de judecarea sincerității conștiinței individuale. Această abordare a problemei conștiinței a însoțit o orientare mai generală către luarea deciziilor administrative la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pe măsură ce o lume din ce în ce mai interconectată cerea o gestionare expertă și adaptivă a lucrătorilor, proprietarilor, imigranților și soldaților.

8 Jeremy Kessler, „A War for Liberty: On the Law of Conscientious Objection”, in *The Cambridge History of the Second World War*, Edited by Michael Geyer and Adam Tooze, Yale University, Connecticut, 2015, (447-474), p. 450.

Expresia „obiecție de conștiință” a intrat de fapt în limba engleză în anii 1850, când în Anglia a apărut o mișcare care se opunea noii legislații care impunea vaccinarea obligatorie a copiilor împotriva variolei⁹. În cele din urmă, Parlamentul britanic a răspuns acestei campanii, instituind un sistem de „obiecție de conștiință” prin Legea vaccinării din 1898. Clauza de conștiință din lege impunea părinților să demonstreze unui judecător de pace că „cred în mod conștiincios că vaccinarea ar fi prejudiciabilă sănătății copilului”¹⁰. Mulți anti-vaccinaționiști și susținătorii lor liberali din Parlament s-au opus acestei proceduri juridice, argumentând că conștiința pur și simplu nu poate fi judecată¹¹. Au obținut ce au vrut în 1907, când noul guvern liberal a adoptat o lege care permitea o simplă declarație de obiecție de conștiință, fără alte anchete judiciare sau administrative. Rata obiecțiilor s-a dublat rapid după adoptarea legii.

Când dezbaterea privind recrutarea militară a ajuns în Marea Britanie în 1916, Parlamentul a adoptat limbajul „obiecției de conștiință” din contextul anti-vaccinare. Cu toate acestea, nu a adoptat nici modelele din 1907, nici cele din 1898 pentru a se adapta conștiinței anti-vaccinare, nici modelul australian pentru tratarea obiectoarelor de conștiință la antrenamentul militar. Nici o simplă afirmație, nici o apariție într-o instanță de drept comun nu erau suficiente pentru a asigura statutul de obiector de conștiință. În schimb, presupușii obiectori de conștiință trebuiau să-și dovedească sinceritatea în fața tribunalelor administrative înființate pentru a determina statutul de recrutare al fiecărui participant înregistrat¹². În timpul Primului Război Mondial, SUA, Canada și Noua Zeelandă au atribuit în mod similar sarcina de a determina sinceritatea obiectoarelor organismelor decizionale administrative. Australia avea să rămână excepția atât în Primul, cât și în al Doilea Război Mondial, lăsând această determinare în

9 Nadja Durbach, *Bodily Matters, The Anti-Vaccination Movement in England, 1853–1907*, Duke University Press, Durham, NC, 2005, pp. 172-173; Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*, ed. Michel Senellart, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005, pp. 85–91.

10 Nadja Durbach, *Bodily Matters*, *op. cit.*, p. 180

11 John Rae, *Conscience and Politics: The British Government and the Conscientious Objector to Military Service, 1916–1919*, Oxford University Press, London, 1970, pp. 43-44.

12 James McDermott, *British Military Service Tribunals, 1916–1918*, Manchester University Press, Manchester, 2011, pp. 36-58.

seama instanțelor de drept comun. În alte părți, statele administrative în expansiune ar reprezenta atât principala amenințare la adresa conștiinței, cât și principalul teritoriu pentru adaptarea acesteia.

Chiar și în țările mai flexibile, însă, susținătorii obiecțiilor de conștiință au susținut că procesul administrativ era mult prea sever. În SUA, de exemplu, o nouă generație de susținători ai libertăților civile a atacat în mod tiranic rezolvarea administrativă a cererilor de conștiință¹³. O nemulțumire similară față de administrarea obiecției de conștiință a apărut în Marea Britanie, unde tribunalele pentru serviciul militar au devenit un caz exemplar al pericolului ca administratorii să judece drepturile individuale. În general, dezbateră privind obiecția de conștiință din timpul Primului Război Mondial a pus în prim-plan o dezbateră mai amplă despre puterea tot mai mare pe care administratorii o exercită asupra cetățenilor individuali în statele naționale moderne și despre independența relativă a acestor administratori față de supravegherea judiciară și legislativă. Deși această dezbateră fusese deja în desfășurare înainte de război, primatul inevitabil al procesului decizional executiv în timp de război a accelerat-o¹⁴.

În urma Primului Război Mondial, Marea Britanie și SUA au desființat cea mai mare parte a aparatului lor de recrutare și multe alte agenții din timpul războiului. Cu toate acestea, statele lor administrative au continuat să crească în anii 1920, extinzându-se rapid în anii 1930 ca răspuns la criza economică. Această creștere a provocat o dezbateră aprinsă cu privire la legitimitatea guvernării administrative - elaborarea politicilor și soluționarea deciziilor de către funcționari executivi, mai degrabă decât de către legislative și instanțe. În timp ce anxietatea cu privire la guvernarea administrativă a fost deosebit de acută în Marea Britanie și SUA, „chiar și în țările cu tradiții birocratice bine stabilite, apariția statului bunăstării a dus la o difuziune semnificativă a puterii normative departe de legislativele alese într-o sferă executivă și administrativă adesea fragmentată și complexă”¹⁵.

13 John Nevin Sayre, „Political Prisoners in America”, in *The Dial*, 28 December 1918, pp. 623-624.

14 Daniel Ernst, „Ernst Freund, Felix Frankfurter and the American Rechtsstaat: A Transatlantic Shipwreck, 1894–1932”, in *Studies in American Political Development*, 23/2009, (171-188), p. 174.

15 Peter L. Lindseth, „The Paradox of Parliamentary Supremacy: Delegation, Democracy and Dictatorship in Germany and France, 1920s–1950s”, in *Yale Law Journal*, 2004, (1341-1415), p. 1343.

Dezbaterea interbelică privind guvernarea administrativă fusese structurată printr-un contrast excesiv de simplist între abordările liberale clasice și totalitare ale statului de drept. Totuși, așa cum anii războiului aveau să demonstreze detalii terifiante, această distincție a surprins un adevăr real. În timp ce statele care au luptat în Primul Război Mondial au fost în general convergente în ceea ce privește sistemele lor juridice, acestea s-au îndepărtat tot mai mult unul de celălalt în anii interbelici.

În ceea ce privește recunoașterea drepturilor individuale și a altor constrângeri legale asupra procesului decizional executiv, conduita națiunilor totalitare s-a îndepărtat semnificativ atât de omologii lor mai liberali, cât și de propriile regimuri predecesoare. Cu toate acestea, conduita națiunilor „liberale” a diferit și de idealurile liberale clasice invocate de atât de multă retorică antitotalitară. După cum a arătat clar războiul, rezultatul dezbaterii interbelice privind administrația în lumea anglo-americană a fost o formă hibridă de guvernare care a căutat o cale de mijloc între liberalismul clasic și totalitarism.

Acest nou liberalism administrat avea să se confrunte cu forțele fascismului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și - la scurt timp după sfârșitul războiului - cu comunismul sovietic. Tratamentul aplicat obiectoarelor de conștiință în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a reflectat acest peisaj juridic complex. Deși au existat continuități semnificative cu Primul Război Mondial în ceea ce privește țările care au acordat recunoaștere formală conștiinței individuale, experiențele concrete ale obiectoarelor de conștiință au depins de atitudinea schimbătoare a națiunilor lor față de puterea de stat. Germania imperială, de exemplu, a oferit puține sau deloc protecții formale în timpul Primului Război Mondial. Cu toate acestea, autoritățile statale nu au fost absolutiste în tratamentul lor față de pacifiști, iar ofițerii militari au repartizat frecvent astfel de oameni la corpul medical, iar cei care au refuzat sau nu au primit această ofertă de serviciu alternativ au fost de obicei trimiși în spitale psihiatrice, nu în închisori.

O concluzie trasă din aceste experimente din timpul războiului ar fi putut fi că, de fapt, nu exista nicio tensiune fundamentală între guvernarea administrativă și libertatea individuală. Unele evaluări engleze și americane ale guvernării administrative în timpul războiului și după război au subliniat exact acest aspect, citând tratamentul obiectoarelor de conștiință ca un exemplu printre multele sinteze de eficiență, expertiză și protecție a drep-

turilor pe care le-a oferit procesul decizional administrativ¹⁶. Într-adevăr, s-ar putea spune că soluționarea administrativă a cererilor de conștiință a contribuit la înfrângerea inamicului totalitar în două sensuri: în primul rând, prin menținerea unui sistem eficient de gestionare a forței de muncă, neîntrerupt de o revizuire judiciară lentă și inexpertă; în al doilea rând, prin încorporarea unei norme antitotalitare a libertății de conștiință în aparatul de recrutare.

Totuși, aceasta nu a fost lecția pe care comunitățile juridice anglo-americane și europene au învățat-o, în general, din război. Mai degrabă, au acceptat dreptat identificarea guvernării totalitare defectuoase cu autonomia administrativă și au impus noi controale judiciare asupra procesului decizional administrativ¹⁷.

Bibliografie:

- BERGER, V., *Jurisprudența CEDO*, Ediția a 6-a, în limba română, Editura Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 2003.
- ERNST, Daniel „Ernst Freund, Felix Frankfurter and the American Rechtsstaat: A Transatlantic Shipwreck, 1894–1932”, in *Studies in American Political Development*, 23/2009, pp. 171-188.
- FOUCAULT, Michel, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*, Michel Senellart, (ed.), Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
- MURARU, I., *Protecția constituțională a libertății de opinie*, Editura Lumina Lex, București, 1999.
- KESSLER, Jeremy, „A War for Liberty: On the Law of Conscientious Objection”, in *The Cambridge History of the Second World War*, Michael Geyer and Adam Tooze, (eds.), Yale University, Connecticut, 2015, pp. 447-474.
- LINDSETH, Peter L., „The Paradox of Parliamentary Supremacy: Delegation, Democracy and Dictatorship in Germany and France, 1920s–1950s”, in *Yale Law Journal*, 2004, pp. 1341-1415.

16 Peter Brock and Malcolm Saunders, „Pacifists as Conscientious Objectors in Australia”, in P. Brock and M. Socknat, (eds.), *Challenge to Mars*, (272-291), pp. 284 și 290, n. 41.

17 Reuel Schiller, „Reining in the Administrative State: World War II and the Decline of Expert Administration”, in Daniel Ernst and Victor Jew, (eds.), *Total War and the Law: The American Home Front in World War II*, Conn. Praeger, Westport, 2002, (185-206), p. 200.

- ♦ MATTERS, Nadja Durbach, Bodily, *The Anti-Vaccination Movement in England, 1853–1907*, Duke University Press, Durham, NC, 2005.
- ♦ MCDERMOTT, James, *British Military Service Tribunals, 1916–1918*, Manchester University Press, Manchester, 2011.
- ♦ RAE, John, *Conscience and Politics: The British Government and the Conscientious Objector to Military Service, 1916–1919*, Oxford University Press, London, 1970.
- ♦ SAUNDERS, Peter Brock and Malcolm, „Pacifists as Conscientious Objectors in Australia”, in P. Brock and M. Socknat, (eds.), *Challenge to Mars*, pp. 272-291.
- ♦ SAYRE, John Nevin, „Political Prisoners in America”, in *The Dial*, 28 December 1918, pp. 623-624.
- ♦ SCHILLER, Reuel, „Reining in the Administrative State: World War II and the Decline of Expert Administration”, in Daniel Ernst and Victor Jew, (eds.), *Total War and the Law: The American Home Front in World War II*, Conn. Praeger, Westport, 2002, pp. 185-206.
- ♦ SUDRE, Frederic, *Drept european și drepturile internaționale ale omului*, traducere de Raluca Bercea, Editura Polirom, Iași, 2006.
- ♦ MURARU, Ioan; TĂNĂSESCU, Elena-Simina, *Constituția României: comentarii la articole*, Editura C.H. Beck, București, 2008.